

УДК 908 (477.83)

СТРИЙ І СТРИЯНИ: СТОРОНКИ ІСТОРІЇ

Ярослав ІСАЄВИЧ

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, відділ історії середніх віків

Початковий характер археологічних досліджень, загибель значної частини, фрагментарність і другорядність актових джерел з XIV–XVIII ст., розпорощеність та невпорядкованість архівних матеріалів з XIX ст. не дають можливості повноцінно висвітлити історію Стрия. У середньовічні часи й пізніше Стрий був типовим середніх розмірів містом у Північному Прикарпатті. З XV ст. управління і судочинство тут будувалися відповідно до модифікованих в Україні зasad німецького магдебурзького права. Спершу українці були більшістю населення, тоді як у XIX ст. вони становили трохи більше третини мешканців, а поляки та євреї приблизно по третині. Взаємозв'язок з навколошньою окрузою, де мешкали майже виключно українці, сприяв активізації українського культурно-національного руху. окремі аспекти й епізоди історичного минулого цього міста, доступні для погляду дослідника, дозволяють висловити думку про певну спадкоємність поколінь у середовищі стрийської інтелігенції, про існування сформованої впродовж століть побутової культури й ментальності, про вплив давніх традицій на післявоєнне життя міста, у якому Микола Крикун провів дитячі та юнацькі роки.

Ключові слова: історія міст, Стрий, історичні традиції, інтелектуальна культура.

Міські хроніки, а пізніше й “історії” міст з’явилися порівняно давно. Вже в середньовіччі формування місцевого патріотизму й усвідомлення інтересів муніципальної громади зумовлювали бажання спертися на місцеві традиції. Самоусвідомлення політично активної частини населення обґрутується – не тільки в масштабах нації, але й у регіонах чи містах – уявленнями про минуле, зокрема переконанням про давнє коріння своєї спільноти. Втім, незалежно від ідеологічних функцій, історія того місця чи краю, де хтось живе, не може не бути і просто цікавою людині, якій властиве прагнення визначити себе в часі й просторі.

Проте з розвитком методології історіографії постає питання: що може дати для науки історія одного окремо взятого міста, якою вона має бути, щоб служити вирішенню ширших дослідницьких проблем. З одного боку, історія міста на кожному етапі зумовлюється тогочасними обставинами, нерозривно пов’язана з життям суспільства своєї доби; з іншого ж, історична праця має виявляти елементи тягlosti у процесі трансформації міського організму, в підсумку якої місце давніх структур займають цілком інші, часто, але не завжди, генетично пов’язані з попередніми. При хронологічно послідовному викладі значною мірою втрачається специфіка періодів, ставлення до давніх історичних явищ формується на підставі наших знань про їхні пізніші відповідники. Ситуація ускладнюється ще й станом джерельної бази. Від ранніх часів до нас доходять переважно лише окремі згадки, які нерідко стосуються другорядних обставин. Натомість чим більшою стає кількість джерел, тим актуальнішим виглядає питання їх ієрархії і критеріїв добору, тим складніше визначити й усвідомити більш-менш повну картину відображеніх у цих джерелах феноменів, наявність чи відсутність їхньої взаємозумовленості. Не є винятком і Стрий.

Археологічне обстеження території цього міста ще тільки починається. З XIV–XV ст. джерела, переважно актові, збереглися фрагментарно, ймовірність знайти нові важливі пам'ятки щодо цієї доби невелика. Від XVI–XVIII ст., на жаль, не збереглися актові книги стрийського міського самоврядування і суду. Не проводилося й систематичне виявлення матеріалів про Стрий у фондах інших установ, зокрема в перемишльських гродських і земських книгах. Для XIX ст. немає більш-менш повної інвентаризації джерел, вони розсіяні по великій кількості сховищ, стан впорядкування й характер довідкового апарату яких часто не дозволяє бути впевненим у повноті виявлення матеріалів з тієї чи іншої теми. Враховуючи такий стан джерел, автор у цьому нарисі порушив лише окремі аспекти історичного минулого Стрия, використавши при цьому матеріали, зібрані свого часу для нарису про Стрий у присвяченому Львівщині томі “Історії міст і сіл” (українське і російське видання). При цьому відновлено окремі матеріали, які не були включені до тексту внаслідок самоцензури, а також викреслені цензурою¹.

Археологічні дослідження виявили на терені Ланів Долішніх – колишнього передмістя Стрия – пам'ятки пізньоримського періоду (друга половина III ст.) і княжої доби (XI–XII ст.)². Пізніше переміщення середньовічного поселення в околиці Ринку та прилеглих вулиць пов'язане, очевидно, з перетворенням Стрия у місто. Подібні перенесення первісного центру можна простежити і в інших середньовічних поселеннях.

Стрийська волость входила до складу Перемишльського князівства, яке з XIII ст. стало складовою частиною Галицько-Волинської держави. Напевно князь Данило Галицький проїджав через Стрий на шляху до Угорщини, оскільки дорога вела вздовж річок Стрия і Опору, повз Синевідський монастир*. У 1385 р., за часів князювання в Галичині Владислава Опольського, Стрий був адміністративним центром повіту (*districtus*)³.

Існує думка, що землі князівського домену (особистих володінь князя) стали в кінці XIV ст. доменом польських королів. У 1403 р. король Владислав Ягайло передав Стрийщину у складі Жидачівської землі своєму братові Свидригайлу, а ще за деякий час – князеві Федюшкові Любартовичу, синові Любарта-Дмитра, князя Волині. В його руках Стрийська волость і все Жидачівське князівство залишалися до 1431 р.; у 1431–1435 рр. ця територія, можливо, належала його синові Андрушкові⁴.

Права міста були закріплені за Стриєм королівськими привілеями 1431 і 1460 рр.⁵ Нагадаємо, що для сусіднього Дрогобича міське право визнано в 1422 р., однак члени

¹ Деякі з викреслених редакцією “Історії міст і сіл” матеріалів (див.: Левицький М. М., Батоський В. Д., Ісаєвич Я. Д. Стрий // Історія міст і сіл Української РСР. Львівська область. Київ, 1968. С. 789–810) увійшли до нашого нарису; Ісаєвич Я. Дзвони віків. Сторінки історії Стрия // Хвилі Стрия. Сторінки з історії культури та національно-визволального руху. Сучасне літературно-мистецьке життя. Стрий, 1995. С. 12–30. Добір матеріалу і спосіб його викладу в цьому виданні були зумовлені специфікою краєзнавчої публікації, розрахованої на якнай ширше коло читачів, а не на фахівців. Назва статті додана видавцями збірника.

² Сулик Р., Бандрівський М. Відкриття давньоруського поселення в Стрию // В своїй хаті своя правда. Сторінки історії Стрия. Стрий, 1992. С. 33.

* Відомо, що під час монгольської навали князь Данило, повертаючись з Угорщини, доїхав лише до цього монастиря.

³ Ehrlich L. Starostwa w Halickiem w stosunku do starostwa lwowskiego w wiekach średnich (1390–1501) // Studia nad historią prawa polskiego. Lwów, 1914. T. 6. Zesz. 1. S. 35.

⁴ Войтович Л. Князівські династії Східної Європи (кінець IX – початок XVI ст.). Склад, суспільна і політична роль. Історико-генеалогічне дослідження. Львів, 2000. С. 311, 353.

⁵ Prochaska A. Historia miasta Stryja. Lwów, 1926.

дрогобицької ради згадані в документах 1407–1408 рр., а війт – в актах 1413 і 1419 рр. Отже, якісні форми міського самоврядування існували в Дрогобичі ще до надання магдебурзького права, хоч, можливо, на цьому етапі стосувалися лише громади німецьких колоністів⁶. Так могло бути і в Стрию. Останнім часом доведено, що Володимир, Перешибль, Львів отримали грамоти на німецьке право в кінці XIII – першій половині XIV ст., ще від галицьких і волинських князів⁷. Чи міг тоді отримати такий статус Стрий, який був значно меншим містом, але зростав завдяки розташуванню на перехресті важливих шляхів? Питання залишається відкритим.

Як і в усіх інших поселеннях на магдебурзькому праві, місто у вузькому значенні було відокремлене від передмість мурами, а в менших містах, таких як Стрий, – валами з частоколами. У Стрию донедавна зберігалася назва Завалля (в районі сучасної вулиці Зеновія Красівського). Вона може свідчити про існування валу й навколо того місця, де був центр перед локацією на магдебурзькому праві. З іншого боку, можливо, ця назва пов’язана із спорудженням валів навколо передмістя Ланів Долішніх. Передміщани, що жили на Підзамчі, від магістрату не залежали, а були підданими королівських старост, як і селяни королівських сіл Стрийщини. Згодом виникла частина міста, що звалася Шумлянчиною, за прізвищем власників – українських шляхтичів Шумлянських. На землях, що були власністю війтів, виникло передмістя Війтівство. Переважну більшість населення Стрия становили українці. У 1662 р. в місті було 1 050 українських і 328 польських родин. Значну частину населення становили євреї⁸.

Більшість ремісників міста були об’єднані в цехові організації. Ініціаторами створення кушнірського цеху стали Іван Дірович та Максим Губрій, які здобули від львівських кушнірів копію їхнього статуту. Він і став підставою для статуту кушнірів Стрия⁹. У XVI ст. виникли й інші цехи – шевський, гончарський, ткацький, кравецький, об’єднаний цех ковалів, слюсарів, мечників та золотарів, а пізніше – бондарський. Крім ремісницьких майстерень, були й гуральні та водяні млини (в кінці XVIII ст. на річці Стрий та її притоках було 7 млинів)¹⁰.

⁶ Ісаєвич Я. Адміністративно-правовий устрій Дрогобича в епоху феодалізму (до кінця XVIII ст.) // З історії Української РСР. Київ, 1962. Вип. 6–7. С. 3–20.

⁷ Визнаю поважними аргументи Августа Фенчака та Мирона Капрала стосовно того, що громада німецьких колоністів у Львові могла отримати німецьке право від князя Лева II, а не від Лева I, як я припускав раніше (Fenczak A. Lwów i Przemyśl (Z rozoważań nad fazami rozwojowymi procesów wprowadzania prawa niemieckiego w ośrodkach miejskich Rusi Halicko-Włodzimierskiej w XIII i XIV wieku) // Rocznik Przemyski. Przemyśl, 1997. T. 33. Zesz. 2: Historia sztuki. S. 61; Kaprаль M. Привілей 1356 року як повторне надання магдебурзького права для міста Львова // Львів: місто – суспільство – культура: Збірник наукових праць / За ред. М. Мудрого. Львів, 1999. Т. 3 [Вісник Львівського університету. Серія історична. Спеціальний випуск]. С. 14–15). Утім, питання вимагає дальшого вивчення. Натомість можна припустити наявність самоврядних міських громад у Холмі й Володимирі вже в другій половині XIII ст.

⁸ Про склад населення Стрия див.: *Bosiel F. Z dziejów Stryja. II // Dla Stryja. [Lwów – Stryjowi. Nakładem Koła literacko-artystycznego we Lwowie]*. Lwów, 1886. S. 7; *Prochaska A. Historia miasta Stryja. S. 125; Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. Warszawa, 1890. T. XI. S. 432–433.

⁹ Стрийський краєзнавчий музей, пергаментні грамоти 1547 і 1563 рр.

¹⁰ Центральний державний історичний архів України у Львові, ф. 146 (Галицьке намісництво), оп. 88, спр. 617, арк. 86–87.

Стрий відіграв важливу роль у розвитку торгівлі Галичини. Стрийські купці підтримували торговельні зв'язки з містами не лише Галичини, а й Закарпаття, Буковини, Молдавії та Наддніпрянщини. Поширені була торгівля сіллю, вином із Закарпаття та Угорщини, худобою з Поділля, залізом зrudень Підкарпаття. Про значне місце торгівлі в житті міста свідчить зображення купця-подорожника на старовинному міському гербі.

Розташування на перехресті шляхів зумовило і значення міста у козацькій воєнній історії. На початку 1595 р. через Стрий проходив, повертаючись з Угорщини, Северин Наливайко зі своїм військом. Під час походу армії Богдана Хмельницького в Галичину в 1655 р. стрийський учитель Костянтин Бекишевич зробив на полях однієї з шкільних книг запис про поразку польських військ у битві під Городком¹¹. У лютому 1656 р. під Стрий прибуло козацьке військо під командуванням наказного гетьмана Антона Ждановича, щоб з'єднатися тут із союзником Богдана Хмельницького, князем Трансильванії Юрієм II Ракочі. У 1659 р. в Стрию на тиждень затримався козацький посол Сулима; в 1676 р. повз Стрий проходили козацькі загони Барабаша¹².

Відомості про культурне життя в місті фрагментарні. Збереглися гарно орнаментовані рукописи, що їх наприкінці XVI – на початку XVII ст. переписали вчителі стрийських шкіл – Іван Беревич, Симон, Василь Богоносик¹³. У першій половині XVII ст. при чотирьох стрийських церквах виникли братства, які об'єднали представники українського населення міста та передмістя. Протягом XVII ст. у школах при церквах викладали мандрівні “бакаляри” – вчителі з різних міст Галичини (з Бучача, Рогатина, Угнова, Дрогобича), Поділля (з Вишнівця, Бара), Наддніпрянщини. Відомі, зокрема, такі стрийські вчителі, як Федір Вишнянський, який мав власну невелику книгоzbірню, автори цікавих історичних записок Дем'ян Бабиченко та Кость Бекишевич. Як згадував колишній викладач Київської братської школи Касіян Сакович (до речі, походив він із містечка Потелича на Львівщині) у своєму творі “Епаворфосіс або perspectiva...” (виданому у Krakowі в 1642 р.), дружина священика однієї зі стрийських церков Андрія Косила “краще віднього вміла читати й співати” і могла співати замість дяка. Зі Стрия походив український письменник Григорій Прокопович Куйбіда, який у 1652 р. написав збірку повчальних оповідань, частково перероблених із творів Кирила Транквіліона Ставровецького¹⁴. Сучавський митрополит Досифей, утікши з окупованої турками Молдавії, знайшов притулок у Стрию. Збереглися твори церковнослов'янською мовою, написані або перекладені ним у Стрию в 1686–1691 рр.¹⁵

Місцеві школи давали певну підготовку для подальшої освіти. Знаємо імена кількох стриян, які продовжували навчання в Києво-Могилянській академії. Лише в 1737–1738 рр. тут вчилися три студенти, що прибули зі Стрия: міщанські сини Євстахій Зубрицький та Григорій Сплавинський, син “посполитих” Олекса Виноградський¹⁶.

¹¹ Залозецький В. Д. Несколько свідченні о гор. Стрий // Червоная Русь. Львов, 1890. № 44. 25 февраля (9 марта); № 45. 27 февраля (11 марта); № 46. 28 февраля (12 марта); № 47. 1 (13 марта); № 48. 2 (14 марта); № 49. 3 (15 марта).

¹² Prochaska A. Historia miasta Stryja. S. 126, 222.

¹³ Свенцицький І. Опис музей Ставропигійского інститута. Львів, 1908. С. 13; Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України, відділ рукописів, ф. 77 (А. Петрушевич), спр. 15, 36.

¹⁴ Див. статтю Я. Янува в журн.: Slavia. 1932. Т. 11. С. 488, 513.

¹⁵ Центральна наукова бібліотека ім. В. Вернадського НАН України, Інститут рукописів, спр. 232 п., 161 п.

¹⁶ Акти и документы, относящиеся к истории Киевской академии. Отд. II (1721–1795 гг.) / Со введением и примечаниями Н. И. Петрова. Київ, 1904. Т. I (1721–1750 гг.). Ч. II: Приложения. С. 44, 48, 73.

Головною перешкодою в розвитку міст України під владою Речі Посполитої було поступове погіршення політичного статусу міщан. Після приєднання Галичини до австрійської монархії (1772 р.) впливи магнатів були дещо обмежені, але на плечі населення ліг тягар утримання бюрократичного державного апарату. У 1784 р. в Стрию було розміщено окружні урядові установи, а також військовий гарнізон. У 1784 р. відкрито першу німецькомовну державну школу, так звану нормальну, або головну повітову школу. В 1809 р. у Стрию діяла аптека, що належала чехові Боуліку. Населення міста зростало повільно. У 1785 р. було 4 235 мешканців, у 1817 р. – 5 474, а в 1843 р. – близько 7–8 тис. чоловік*. За даними 1811 р., з промислових підприємств у місті були тільки ремісницькі майстерні (миловарна, позументна, сідлярська), ткальня, в якій працювало 38 робітників, а також водяні млини, пивоварні, чотири гуральні, цегельня. Важким тягарем на плечі мешканців міста лягла рекрутчина. Багато солдатів Стрийського полку загинуло під час австро-франко-італійської війни у битвах під Маджентою і Сольферіно в Північній Італії в 1859 р.

Навесні 1848 р. у Франції, Пруссії, Австрійській імперії спалахнули революції, спрямовані проти консервативно-монархічних режимів. Революційні події мали істотний вплив на піднесення українського національно-культурного руху в Галичині. У Стрию представники української інтелігенції міста й повіту організували окружну “руську” раду. Був створений і загін “руської” національної гвардії. Однак у січні 1849 р., після поразки революційного руху у Львові, національну гвардію було розпущене. Припинили свою діяльність також окружні ради, в тому числі й Стрийська¹⁷.

Після австрійсько-польської угоди 1867 року становище українського населення Стрия ускладнилося. Усі школи в місті були переведені на викладання польською мовою. Задля урядової кар’єри українці нерідко вирішували “записатися поляками” – перейти на римо-католицький обряд, який вважався ознакою польської національності. Якщо в XVI–XVIII ст. у Стрию українців жило в 3–4 рази більше, ніж поляків¹⁸, то в другій половині XIX ст. вони не становили й третини всього населення. Ще в 1880 р. українців (греко-католиків) було на 35 % більше, ніж поляків (римо-католиків) (українців – 3 923, поляків – 2 900), а вже в 1890 р. поляків було на 12 % більше, ніж українців¹⁹. Понад третину населення становили євреї. Ті з них, які здобували освіту, в середині XIX ст. переходили на німецьку мову, з кінця XIX ст. дедалі частіше – на польську.

У другій половині XIX ст. в Галичині поступово розвивалася промисловість. У 1872–1875 рр. місто було сполучено залізницею з Самбором, Львовом, Станіславом. Коли Стрий став залізничним вузлом, почали діяти паровозо-вагоноремонтні майстерні. Наприкінці XIX ст. на базі слюсарської майстерні виник невеликий чавуноливарний завод Верштайна.

* Дослідниця історії стрийських родин Неоніла Павлюх (дівоче прізвище Диба) уклала генеалогію мешканців передмістя Ланів Долішніх з кінця XVIII ст. до наших днів.

¹⁷ Кревецький І. Проби організовання руських національних гвардій у Галичині 1848–1849 // Записки Наукового товариства імені Шевченка. Львів, 1913. Т. СХІІІ. С. 103–104; Косачевская Е. М. Восточная Галиция накануне и в период революции 1848 г. Львов, 1965. С. 70, 72.

¹⁸ Dla Stryja... S. 7–8; Prochaska A. Historia miasta Stryja. S. 125; Słownik geograficzny Królestwa Polskiego... T. XI. S. 432–433.

¹⁹ Spezial-Orts-Repertorium von Galizien herausgeben von der K. K. Statistischen Central-Commission / Wykaz szczegółowy miejsc w Galicji opracowany przez C. K. Komisję Statystyczną Centralną. Wien, 1886. S. 413; 1893. S. 572.

Англійській фірмі “Перкінс енд Макінтош” належав завод, що виготовляв обладнання для нафтovidобувної промисловості. З 1880-х років Стрий відомий як центр деревообробної промисловості Підкарпаття. Тут виникли підприємства з обробки деревини, сірникові фабрика “Ватра”. Віденський фінансист Штаєрман побудував млин механізованого розмелювання зерна. Крім того наприкінці XIX ст. діяли три малих парових і шість водяних млинів, десятки ремісничих майстерень. У 1907 р. засновано газівню, де виробляли з вугілля газ для освітлювання вулиць і приміщень. Наприкінці XIX – на початку ХХ ст. виникли також промислові та сільськогосподарські кооперативні установи. З кооперативної молочарні в селі Завадові виріс “Маслосоюз” у Стрию, який незабаром поширив свою діяльність на всю Галичину й налагодив експорт молочних продуктів до Великої Британії та інших країн. У Стрию відкрили свої філії також кооператив “Народна торгівля”, товариство “Сільський господар”, товариства взаємних забезпечень “Дністер” і “Карпатія”. У вересні 1891 р. в Стрию відбулося перше віче жінок Галичини, яким керували письменниці Наталія Кобринська та Євгенія Ярошинська. Його учасниці висловили протест проти нерівноправного становища жінок у суспільному та культурному житті, висунули вимогу створити українські жіночі гімназії. 29 листопада 1893 р. на окружному вічі, скликаному в Стрию товариством “Підгірська рада”, виступав Іван Франко²⁰.

Великі демонстрації стрийські українці готували на 9 липня 1910 р.²¹ на знак протесту проти вбивства Адама Коцка, який брав участь у русі за створення у Львові українського університету. Щоб не допустити заворушень, за особистим розпорядженням намісника Галичини Міхала Бобжинського²², до Стрия було відслано два відділи гусарів з Городка, батальйон піхоти з Перемишля й додаткові поліцейські підрозділи²³.

У 1872 р. в Стрию було засновано так звану вищу реальну школу, яку протягом 1880–1888 рр. перетворено в гімназію. Серед її викладачів були такі визначні педагоги й діячі освіти, як Степан Дубравський, Іван Вахнянин, Кость Горбаль²⁴. Уже в перші роки існування гімназії серед її учнів-українців виник таємний патріотичний гурток. Про нього збереглися цікаві спогади вихованця Стрийської гімназії отця Олекси Пристая²⁵. У гімназії викладання велося польською мовою і лише напередодні Першої світової війни було відкрито паралельні українські класи. Всі початкові школи теж були польськими. Коли в 1897 р. до магістрату надійшла заява, під якою стояло кількасот підписів, з вимогою відкрити українську школу, магістрат відповів відмовою. 18 серпня 1903 р. група стриян писала до магістрату, що закон передбачає “рівноправність усіх мов у школі, уряді та публічному житті, однак українське населення м. Стрия цього позбавлене”: серед п’яти початкових шкіл не було

²⁰ Франко І. Окружне віче в Стрию // Народ. Руско-українська радикальна часопись. Коломия, 1893. Ч. 19 і 20. 1 і 15 жовтня.

²¹ Б. Б. Жалібна маніфестація в Стрию // Підгірська Рада. Орган політичного товариства “Підгірська Рада” в Стрию. Стрий, 1910. Ч. 12 і 13. 15 липня. С. 5.

²² Bobrzyński M. Z moich pamiętników / Przygotował do druku, wstępem i przypisami opatrzył Adam Galos. Wrocław; Kraków, 1957. S. 208.

²³ Українсьcy heroje // Kurjer Stryjski. Stryj, 1910. Nr 17 i 18. 14 lipca.

²⁴ Середа О. Професор Перемиської гімназії Кость Горбаль – “ветеран галицько-руського українофільства” // Перемишль і Перемиська земля протягом віків: Видатні діячі. Збірник наукових праць та матеріалів міжнародної наукової конференції. Перемишль, 14–15 листопада 1998 року. Перемишль; Львів, 2001. С. 206–211.

²⁵ Пристай О., о. З Трускавця у світ хмародерів. Спогади з минулого й сучасного. Львів; Ньюорк, 1933. Т. I. С. 198–199, 208–210.

жодної української. В 1908 р. у Стрию нараховувалося вже сім початкових шкіл, але вимогу відкрити хоча б одну українську школу магістрат знову відкинув. Звернення міста до магістрату в 1912 р. також не дало позитивних наслідків (тоді в місті було 10 шкіл). Водночас магістрат витрачав зібрані від населення кошти на субсидії для будівництва костьолів у Будапешті і Вадовіцах. Лише в 1913 р. при школі на передмісті Лани було відкрито один клас з українською мовою навчання²⁶.

У квітні 1886 р. на кошти українського “касина” (клубу) вдалося видати літературно-науковий збірник під назвою “Ватра”. Він був присвячений 25-им роковинам з дня смерті Тараса Шевченка і 25-літньому ювілею літературної діяльності Юрія Федъковича. За висловом І. Франка, до цього “гарного і багатого змістом” збірника увійшли “майже всі живі ще покоління і напрями української літератури”²⁷. Тут уперше опубліковано оповідання І. Франка “Місія” та Панаса Мирного “Лови”, казка Івана Нечуя-Левицького “Два брати”, а також вірші Ю. Федъковича, Степана Руданського, Михайла Старицького, Володимира Самійленка, Осипа Маковея²⁸.

У спогадах сучасників відзначається, що наприкінці XIX ст. Стрийщина вийшла на одне з перших місць у Галичині за рівнем національної свідомості й організованості українського населення. Велика заслуга в цьому належала Євгеніві Олесницькому, який в 1891–1909 рр. був адвокатом у Стрию, з 1900 р. представляв Стрийщину в Галицькому сеймі, а з 1907 р.– в австрійському парламенті²⁹. З 1892 р. він став головою новствореної стрийської філії “Просвіти”. Активно діяло й товариство “Міщанська бесіда”, яке очолював парох церкви на Ланах, талановитий письменник Олекса Бобикович. Заходами всіх українських товариств було споруджено Народний дім, урочисто відкритий у перший день нового сторіччя – 1 січня 1901 р. Тут розмістилося й засноване в 1891 р. Музично-хорове товариство, яке в 1901 р. одержало назву “Стрийський Боян” – на зразок подібних товариств у Львові, Перемишлі, Коломії та в інших містах. Диригентом став визначний композитор і національний діяч, парох села Завадова Остап Нижанківський.

Наприкінці XIX – на початку ХХ ст. у Стрию з’явилася власна преса: газета “Стрийський голос” (1895), двотижневик з питань рільництва й зоотехніки “Господар і промисловець” (1909–1910), двотижневик “Підгірська рада” (1910), польська газета “Kurjer Stryjski”.

На концерти до Стрия приїжджали Соломія Крушельницька, Олександр Мишуга, гастролювали тут Микола Садовський та інші визначні актори.

У вересні 1909 р. в приміщенні Народного дому відкрилася перша загальногалицька виставка сільського господарства й мистецьких промислів. За 18 днів її відвідало 32 тис. чоловік. На очах відвідувачів відомі гуцульські різьбярі брати Шкріблаки виготовляли свої художні вироби. Товариство “Міщанська бесіда” ставило в Народному домі п’єси Івана Карпенка-Карого (“Безталанна”, “Бурлаки”), Юзефа Коженьовського (“Верховинці”) та інших. Товариство також збирало гроши на спорудження пам’ятника Т. Шевченку в Стрию, однак у 1910 р. вирішило передати їх у фонд будівництва пам’ятника в Києві³⁰.

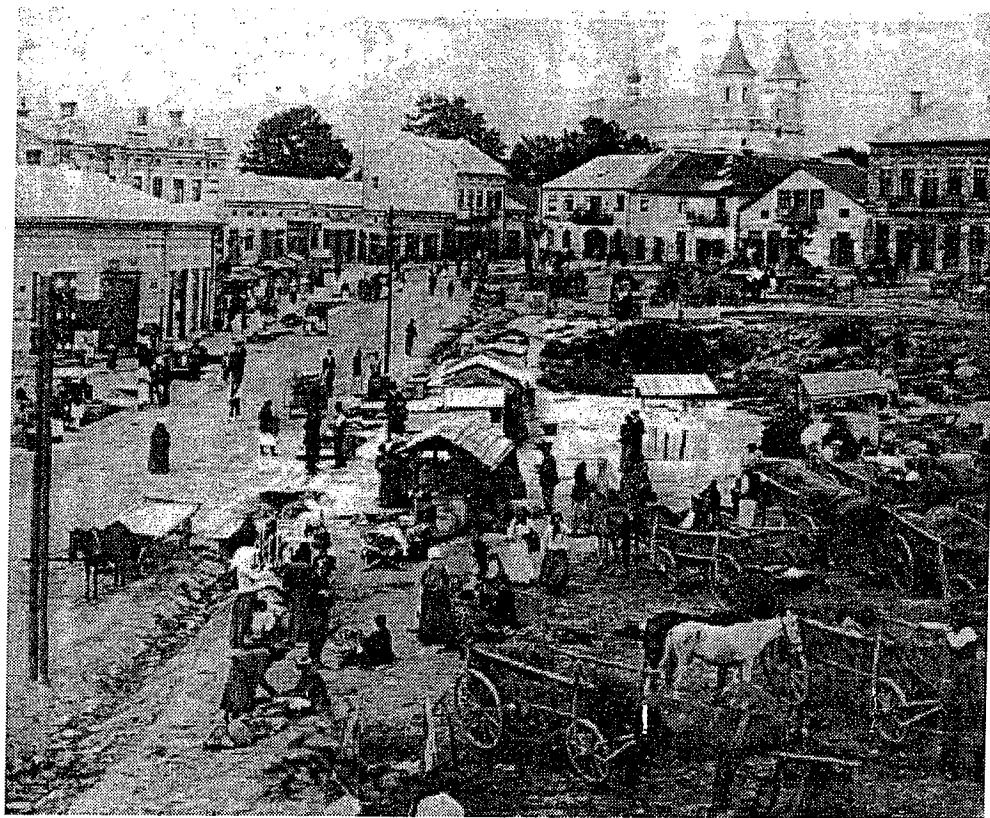
²⁶ Компанієць І. І. Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини та Закарпаття на початку ХХ ст. (1900–1919 рр.). Київ, 1960. С. 23, 95.

²⁷ Франко І. Українська альманахова література // Франко І. Твори: У 20 т. Київ, 1955. Т. XVI. С. 122–124, 126.

²⁸ Ватра. Літературный Зборник / Выдавть Василь Лукичъ. Стрый, 1887. 216 с.

²⁹ Шанковський Л. Нарис історії Стрийщини // Стрийщина: Історично-мемуарний збірник. Нью-Йорк, 1990. Т. 1. С. 130.

³⁰ Підгірська Рада. 1910. Ч. 22. 15 грудня. С. 7.

Тижневий торг на стрийському ринку (кінець XIX ст.)

Не торкаємося тут громадського й культурного життя польського, єврейського, німецького населення. Відзначимо лише, що поки що зовсім не досліджено взаємозв'язки і контакти на побутовому рівні, які мали місце всупереч національній замкнутості тодішніх освітніх товариств, а згодом і політичних партій. Про культурне життя німців Стрия і навколишніх сіл свідчить побудова “Німецького дому” (нині районний будинок культури), школи й кірхи; збереглося фото з вистави німецького аматорського гуртка драми Іогана Вольфганга Гете “Егмонт”. Хоч українці становили тільки близько третини населення, на динамічність і перспективність українського життя в місті мало вплив оточення – українські села Стрийщини. Привілеї польської культури, дискримінація некатоликів негативно впливали на міжнаціональні відносини, перешкоджали взаємозбагаченню культур. Як писав О. Пристай, найкращими вихователями українського патріотизму були польські шовіністи з числа вчителів³¹. Знищення нацистами єврейського населення і депатріація поляків позбавили місто багатокультурності.

Релігійне життя, діяльність у Стрию польських і єврейських товариств та партійних організацій, розвиток освіти й інші питання потребують подальшого вивчення. Про історію Стрия протягом минулого століття, вплив на його долю депортаций і репресій, про заслуги

³¹ Пристай О., о. З Трускавця у світ хмародерів... С. 167.

стриян у визвольних змаганнях і в сучасному національно-політичному житті є окремі цінні публікації*. Очевидно, з'являється й узагальнюючі дослідження, побудовані на аналізі архівних джерел та спогадах очевидців і учасників подій.

Не ставлячи собі за завдання досліджувати історію Стрия 20–30-х років ХХ ст. і пізнішого часу, обмежуюся думкою про певну спадкоємність поколінь у середовищі стрийської інтелігенції, зокрема вчительства. Микола Крикун, як і я, закінчив Стрийську середню школу № 5. Серед наших педагогів були колишні гімназіальні професори (так тоді називали викладачів середніх шкіл) – Василь Стасюк, Теодор Романишин, Михайло Тимчій. Сумлінно працюючи разом зі своїми колегами з Наддніпрянщини, старі стрийни вносили в шкільне життя своєрідний колорит. Вони передавали учням дещо з тієї побутової культури й ментальності, яка формувалася впродовж століть. Повсякденне життя стрийян і їхні погляди лише фрагментарно представлені в архівних документах, але ця сторона життя частково відображена в мемуаристиці, зокрема в згадуваній уже книзі О. Пристая і в рукописних мемуарах вчителя-поляка Владислава Дзідовського (1857–1937) та Осипи Бобикевич (1869–1953) (дружини О. Бобикевича, сестри О. Нижанківського)³². Впливу давніх традицій на післявоєнне життя не потрібно перебільшувати, але й не варто його цілком ігнорувати. У будь-якому разі, вдавалося доречним вмістити нарис про окремі епізоди історії Стрия в збірнику, присвяченому Миколі Крикуну, який провів у цьому місті дитячі та юнацькі роки.

THE TOWN OF STRYI AND ITS INHABITANTS: PAGES OF THE HISTORY

Yaroslav ISAIEVYCH

Ivan Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies, National Academy of Sciences of Ukraine,
The Department of the Middle Ages History

The insufficient number of archeological investigations, the partial, fragmentary and insignificance of the legal sources from the 14th–18th centuries, the unsystematic and disorganized nature of the archival documents from the 19th century do not allow us to elucidate fully the history of the town of Stryi. In the late Medieval and early Modern times Stryi was a typical middle-sized town in North Carpathian region of Ukraine. Since the 15th century its administration and judicial system were organized according to the principles of the German (Magdeburg) law in its Ukrainian version. Initially, Ukrainians were the majority amongst the town's population, while in the 19th century they constituted slightly over a third of inhabitants, two other thirds being divided between Poles and Jews. Contacts with adjacent rural area, inhabited almost exclusively by Ukrainians, contributed to the activization of Ukrainian cultural and national life. However, some aspects and episodes of this town's past, accessible to historians' examination, allow us to express some thoughts about a certain inheritance over the generations amongst Stryi's intelligentsia, about the existence of a local culture and mentality, formed over the centuries, about the influence of older traditions on the post-WWII life of this town, in which Mykola Krykun spent his childhood and youth.

Key words: urban history, Stryi, historical traditions, intellectual culture.

Стаття надійшла до редакції 27.04.2001

Прийнята до друку 15.10.2001

* Зокрема, треба відзначити численні ґрунтовні праці Григорія Дем'яна.

³² Уривок спогадів О. Бобикевич опубліковано у збірнику "В своїй хаті своя правда" (с. 43–65). Повний текст готовиться до друку співробітниками Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.